

Stefan Gužvica, *Prije Tita. Frakcijske borbe u Komunističkoj partiji Jugoslavije 1936-1940.*, prevela Dora Kosorčić (Zagreb: Srednja Europa, 2020), 156 str.

Period velike čistke u Sovjetskom Savezu od sredine do kraja tridesetih godina XX. stoljeća pripada onim temama svjetske historiografije koje povjesničari još uvijek pokušavaju uvjerljivo objasniti. Narav masovnoga krvoprolića (dotad u povijesti rijetko viđanog u takvu obujmu) koje je pokrenuo Staljin, a koje je k tome bilo usmjereno protiv građana vlastite države koju je imao pod kontrolom, protiv pripadnika Crvene armije i sovjetskih tajnih službi te domaćih i stranih komunista uvijek iznova potiče znatizelju brojnih povjesničara, kao i drugih zainteresiranih. Iako je članstvo Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) bilo među onima koji su najteže stradali u čistkama, zbog nedostupnosti izvora ta tema u jugoslavenskoj historiografiji nije bila u cijelosti obrađena, unatoč znatnim naporima istraživač(ic) a poput Ivana Očaka i Ubavke Vujošević, a nakon raspada Jugoslavije ona je gotovo posve napuštena. Pored činjenice da navedenu temu ponovno uzima na razmatranje proučavajući ju u kontekstu tadašnjih notornih frakcijskih borbi unutar KPJ, knjiga *Prije Tita* mogla bi pobuditi interes hrvatskih čitatelja i zbog drugih razloga. Naime, autor, srpski povjesničar Stefan Gužvica, doktorand sa Sveučilišta u Regensburgu, dosad je hrvatskim povjesničarima mogao biti poznat po tome što je s pozicije „inspiriranosti idejom komunizma” pokušavao „razumjeti” Staljina i njegova navodnoga agenta Mustafu Golubića u radnjama na domaćim portalima radikalne ljevice, pa je takav spoj autora i teme i više nego intrigantan.

U „Prologu” (str. 1–15) daje se pregled dosadašnje historiografije i korištenih izvora, potom objašnjenje metodologije te se najavljuje sadržaj knjige. Pritom u oči upada da se od literature u knjizi ne upotrebljava gotovo ništa izuzev starije jugoslavenske historiografije i nekoliko naslova s anglofonog područja, pri čemu će gotovo svaki čitatelj iole upoznatiji s problematikom podignuti obrve na autorove tvrdnje, primjerice, da je Kominternu neistražena u historiografiji (str. 4) ili da autorov zadatak nije osuditi staljinizam, nego ga samo razumjeti (str. 14). Nešto bi opravdanija bila autorova metodologija koja ne stavlja nacionalno pitanje u Jugoslaviji u prvi plan i želi izbjeći teleološka objašnjenja po kojima je Josip Broz Tito bio predodređen za vođenje KPJ. Ali izbjegavati nacionalno pitanje i Tita te davati jednako važno mjesto drugim čimbenicima i ličnostima ujedno je i vrlo težak samonametnuti zadatak u vidu povijesne činjenice da su te dvije stvari odredile povijest KPJ od tridesetih do osamdesetih godina XX. stoljeća. Vidljiviji problemi s metodologijom započinju već u prvom poglavlju pod naslovom „‘O jedinstvu Partije’: frakcijske borbe u KPJ 1919-1936” (str. 17–34), u kojem autor objašnjava partijske frakcijske sukobe, ali to radi gotovo isključivo na temelju starije objavljene literature, bez vlastite analize lako dostupnih pisanih radnji samih komunista. To ga vodi do niza čudnovatih interpretacija, poput one da je Staljin dvadesetih godina poticao nacionalne sukobe u Jugoslaviji, a Sima Marković ih je smirivao (str. 31). Zanimljiva je spoznaja da prve čistke jugoslavenskih komunista započinju početkom tridesetih godina (str. 27), ali Gužvica se i tu oslanja jedino na jugoslavensku komunističku historiografiju, ponavljajući objašnjenja da je do egzekucija došlo zbog policijskih infiltracija i preuzimajući ekstremistički

rječnik o „izdajicama”. Pritom čitatelj ostaje u dvojbi jesu li ti „izdajice” bili ljudi koji jednostavno više nisu htjeli biti članovi KPJ, jugoslavenski policijski agenti ubačeni u KPJ da bi, recimo, pazili na potencijalne komunističke teroriste koji su se kretali naoružani bombama i oružjem po Jugoslaviji fantazirajući o uspostavi sovjetske „diktature proletarijata”, ili druge skupine.

Središnji dijelovi knjige u kojima autor može čitateljima ponuditi nove spoznaje temeljene na arhivskim izvorima poglavlja su „Vrhunac i pad Milana Gorkića” (str. 35–60) i „Frakcije” (str. 61–97). Gužvica objašnjava Gorkićev pad trima razlozima: a) njegovom demokratskom politikom unutar KPJ-a koja ju je vodila b) toleranciji „trockizma” i takvu sudjelovanju u Narodnoj fronti koje je svelo KPJ na služenje „buržoaskoj” opoziciji i otvorilo partijske redove policijskim agentima, te c) „njegove veze s već denunciranim i uhićenim pojedincima”. Autor svojim ispipavanjem razloga čistke jugoslavenskih komunista u drugoj polovini tridesetih godina ipak vidljivo tetura u mraku. Uglavnom pripisuje stvarne razloge smaknuća komunista u Sovjetskom Savezu infiltraciji policije u Jugoslaviji (kao da bi komuniste i agente u Sovjetskom Savezu propale akcije i infiltracije u Jugoslaviji toliko dirale da bi zbog toga obavljali egzekucije jugoslavenskih partijskih vođa), a s vidljivim neshvaćanjem prolazi pokraj svrstavanja jugoslavenskih komunista uz Staljinove neprijatelje (str. 55, 57, 60), pri čemu će se čitatelj u čitavoj knjizi uzalud nadati određivanju autorova očito vrlo široka shvaćanja trockizma. U poglavlju „Frakcije”, koje analizira: a) privremeno rukovodstvo KPJ oko Tita, b) paralelni centar oko Ive Marića i Labuda Kusovca, c) Kamila Horvatina i d) „vahabite” oko Petka Miletića, također se jasno vidi da se autor mnogo bolje snalazi u površinskoj analizi međusobnih optužbi i spletkarenja jugoslavenskih komunista. Tako se puno prostora posvećuje zamisliva vođa frakcijā o političkom usmjerenju KPJ, a ne govori se o očekivanju Kominterne od novoga vodstva KPJ da provodi političku liniju Moskve.

Završno poglavlje („Borba”, str. 99–138) prikazuje Titov uspon na čelo KPJ, razumljivo se suprotstavljajući već diskreditiranim narativima u historiografiji o Titovu denunciranju protukandidata, što bi vodilo njihovim egzekucijama, ali i iznoseći nove tvrdnje o tome da vođa Kominterne Georgi Dimitrov nije bio Titov zaštitnik kako je on sâm tvrdio. Razlozi za to su ipak slabi (Dimitrovljeva kritika Tita u prosincu 1938.), a odnos njih dvojice bio je mnogo kompleksniji nego što se izlaže u knjizi u kojoj se, kako je najavljeno, ne daje puno mjesta Titu. Nakon objašnjenja propasti Miletića kao posljednjega Titova realnoga protukandidata za vođenje KPJ, knjiga završava poglavljem „Epilog: Titov trijumf” (str. 139–145), u kojem se rekapitulira suodnos frakcijskih borbi u KPJ s egzekucijama jugoslavenskih komunista u Sovjetskom Savezu i razlozi Titova uspona.

Zaključno se može reći da je knjiga Stefana Gužvice iskoristila digitalizirane izvore iz Moskve dostupne na internetu, zajedno s ponekim izvorima koji se nalaze u Moskvi i Beogradu, i koji uglavnom pokazuju međusobna spletkarenja vodećih jugoslavenskih komunista tijekom tridesetih godina. U knjizi se ispravlja nekoliko sitnijih grešaka u dosadašnjoj historiografiji (primjerice, da Horvatin nije prevodio Staljinovu knjigu *Istorija vsesojuznoj kommunističeskoj partii (boljševikov)*, str. 125), ali se ispravljaju i nepostojeće greške (primjerice, većini povjesničara jasno je da Tito nije preuzeo ulogu generalnoga sekretara 1937., nego 1938. godine, str. 65) te se dono-

si i niz novih grešaka, poput toga da je Moša Pijade pripadao desnici u KPJ (str. 64), da je Lucija Bauer / Johanna König poginula (str. 121) ili da je Horvatin u listopadu 1938. bio mrtav godinu i pol (str. 89, 125). U knjizi se nalazi i niz zapanjujućih ekstremnih ljevičarskih stavova poput onih o „izdajicama” u KPJ ili o tome da su „kapitalističke sile” bile naklonjene fašizmu 1937. godine (str. 83), te prešućivanje da je Pavle Bastajić djelovao kao egzekutor u Sovjetskom Savezu (str. 69). Najveće su mane knjige ipak šuplja objašnjenja frakcijskih sukoba koja se koncentriraju na Narodnu frontu, ignorirajući središnje probleme o kojima su jugoslavenski komunisti stalno pisali, a to su nacionalno i agrarno pitanje u Jugoslaviji, kao i potpuno nepoznavanje njemačke i ruske historiografije doktoranda iz Regensburga koji je boravio i u Moskvi. One su nakon „arhivske revolucije” devedesetih godina u nizu debelih svezaka temeljito obradile funkcioniranje Kominterne na primjerima drugih komunističkih partija. Unatoč čitljivom prijevodu i većinom dobro odrađenom uredničkom poslu nakladničke kuće Srednja Europa, sve navedeno ne preporučuje ovu knjigu autora „inspiriranog idejom komunizma”. Inače, ironično je da jedan njemačko-ruski zbornik o velikoj čistki nosi naslov *Verbrechen im Namen der Idee*.

Matko Globačnik

Xavier Bougarel, *Kod Titovih partizana. Komunisti i seljaci u Bosanskoj krajini 1941-1945*. (Sarajevo: Udruženje za modernu historiju, 2023), 194 str.

Francuski povjesničar Xavier Bougarel, stručnjak za različite aspekte bosansko-hercegovačke povijesti, u svojoj najnovijoj knjizi, nakon prethodne o njemačkoj 13. SS diviziji koja je djelovala u Bosni, ponovno se bavi temom iz Drugoga svjetskog rata, odnosno Narodnooslobodilačkim pokretom (NOP) u Bosanskoj krajini.

Na početku knjige nalazi se 11 zemljovida koji čitatelju olakšavaju praćenje teksta. Slijedi „Uvod” (str. 19–33), u kojem Bougarel objašnjava zašto se odlučio za proučavanje NOP-a u zapadnim dijelovima Bosne, odnosno u Bosanskoj krajini. Na početku Drugoga svjetskog rata to je područje bilo uglavnom ruralno i naseljeno najvećim dijelom srpskim stanovništvom, no znatno su bili prisutni i muslimani, a manjim dijelom i Hrvati. Upravo će Bosanska krajina biti jedno od najsnažnijih oporišta NOP-a tijekom cijeloga rata. Sve to stvara dobru polaznu točku za proučavanje NOP-a jer se može pratiti kakav je bio odnos toga pokreta prema seljaštvu, a i kakva je bila njegova politika u višenacionalnoj, viševjerskoj sredini.

Bougarel je u „Uvodu” u sažetim crtama objasnio glavne značajke prve jugoslavenske države, njezin slom u travnju 1941. i ratne događaje koji su uslijedili. Bosanska krajina, kao i cijela Bosna i Hercegovina, ulaze u sastav Nezavisne Države Hrvatske (NDH) na čelu s ustaškim pokretom. Protusrpska politika i državni teror NDH zatim dovode do masovnoga ustanka srpskoga stanovništva, a jedno od žarišta toga ustanka jest i u Bosanskoj krajini.